

УДК: 37.013.74 : 374.015.31

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ЗАКЛАДАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Олександр Семенов

У статті здійснено порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду діяльності закладів позашкільної освіти на матеріалі раннього формування творчо спрямованої особистості дитини. Автором визначено, що для України, як і для інших європейських держав, характерні: організаційна структурованість системи позашкільної освіти, наявність нормативно-правової бази діяльності закладів вільного часу для дітей, національні наукові дослідження проблем діяльності закладів неформальної освіти. Важливими завданнями позашкільної освіти як для інших країн, так і для України є виховання особистості, здатної до успішної самореалізації в суспільстві, ефективної міжкультурної взаємодії на основі принципів толерантності та взаєморозуміння, звернення уваги на соціальну адаптацію та повноцінний розвиток дітей з особливими потребами.

Ключові слова: позашкільна освіта, неформальна освіта, творчий розвиток особистості старшого дошкільника, європейський простір, мережа позашкільних закладів, Європейська Асоціація позашкільної освіти, пострадянський освітній простір, зміст позашкільної освіти.

Позашкільна освіта в тих чи інших формах функціонує у різних європейських та інших країнах світу. Вона може відрізнитися назвою, змістом та структурою, але об'єднує всіх спільна мета – організувати діяльність дітей у вільний час, підготувати підростаюче покоління до життя. Позашкільна освіта в Україні тяжіє до європейської моделі, проте водночас перебуває під впливом радянського минулого. Європейська Асоціація позашкільної освіти (EAICY) створена і функціонує понад 20 років, у складі 35 організацій із 17 країн Європи, штаб-квартира Асоціації знаходиться в місті Прага, головою якої у 2003 р. обрано представника Нідерландів Рене Кларійса. Основними принципами діяльності Асоціації є принципи демократії, гуманізму, свободи й рівності. У Статуті проголошені ідеї, прийняті ООН і ЮНЕСКО в роботі з дітьми та юнацтвом. Головними документами Асоціації є Декларація прав дитини 1959 р. та Конвенція ООН про права дитини 1989 р. Основна мета роботи Асоціації – сприяти здоровому всебічному розвитку дітей та молоді через багатосторонні контакти, семінари, конференції, конкурси, фестивалі, інші транснаціональні програми та проекти. Діяльність Асоціації опирається на статтю 31 Конвенції ООН про права дитини, в якій зазначено, що «держави-сторони поважають і заохочують право дитини на всебічну участь в культурному і творчому житті і сприяють наданню відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої

діяльності, дозвілля і відпочинку». Українська позашкільна освіта так чи інакше інтегрована в світовий освітній простір, зберігаючи при цьому свої специфічні особливості. У зв'язку з інтеграцією України у європейський простір, доцільним є проведення порівняльного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду формування творчої особистості вихованця у закладах позашкільної освіти, що дозволить побачити сильні і слабкі сторони окресленої проблеми.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду формування творчої особистості дитини у закладах позашкільної освіти.

Українська позашкільна освіта має складну історію розвитку: від накопичення знань, їх ідеологічної заангажованості, до сучасного розвитку на загальнолюдських засадах. Дослідницею О. В. Биковською обґрунтовано хронологічні етапи історії позашкільної освіти [1]. Серед основних з них вона виокремлює: I етап (до X ст.) – передумови виникнення позашкільної освіти, спрямування її змісту на оволодіння елементарними трудовими вміннями і навичками. II етап (X–XV ст.) – активізація освітньої діяльності, швидкий розвиток освіти, шкільництва, поява перших методичних настанов, відкриття іноземних закладів, ознайомлення з іншими культурами. III етап (XVI – початок XX ст.) – спрямування позашкільної освіти на виховання молодих поколінь у любові до рідної землі, свого народу, формування готовності до захисту Вітчизни на засадах народних традицій, народної та козацької педагогіки. IV етап (1917–1920 рр.) – реформування позашкільної освіти, створення позашкільних закладів як закладів нового типу; (1921–1930 рр.) – розширення мережі позашкільних закладів, форм виховання, що сприяли соціалізації дітей та підлітків; (1931–1940 рр.) – удосконалення всіх ланок системи позашкільного виховання, утвердження основних принципів взаємодії позашкільного і шкільного виховання, масове відкриття позашкільних закладів; (1941–1955 рр.) – визначення статусу позашкільних закладів та їх працівників; (1956–1991 рр.) – спрямування позашкільної освіти на вирішення завдань ідейно-політичного, морального і трудового виховання разом зі школою, піонерською та комсомольськими організаціями; функціонування позашкільних закладів як центрів організаційно-масової та інструктивно-методичної роботи з дітьми та підлітками; затвердження нормативних документів. V етап (1991–1999 рр.) – надання позашкільній освіті статусу складової системи освіти України, закріплення права кожного на здобуття позашкільної освіти, прийняття Положення про позашкільний навчальний заклад (1996), Концепції позашкільної освіти (1996); період від 2000 р. по теперішній час – визначення державної політики у сфері позашкільної освіти, її правових, соціальних, економічних, а також організаційних, освітніх і виховних засад; прийняття Законів України «Про позашкільну освіту» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 р. (2002), Національної доктрини розвитку освіти (2002).

Для України, як і для багатьох інших європейських держав (Польща, Болгарія, Словаччина, Чехія та ін.), характерна чітка організаційна структурованість позашкільної освіти. Основними поняттями позашкільної освіти, що

використовуються у різних державах, є: «позашкільні навчальні заклади» (Україна), «after-school» (США); «placówki wychowania pozaszkolnego» – заклади позашкільного виховання (Польща); «centrum voľného času» (Словаччина); «дополнительное образование», «учреждения дополнительного образования» (Білорусь, Росія); «заклади неформальної освіти» (Вірменія, Чеська Республіка), «заклади неформального виховання» (Латвія, Литва), тощо. В Україні поза-шкільні заклади функціонують у всіх регіонах, тому можемо стверджувати про наявність розвиненої мережі позашкільних навчальних закладів. Щодо типів і видів позашкільних закладів, то в Україні їх структура за тематичною спрямованістю є досить широкою (центри, будинки, клуби, бюро, станції та ін.). В Україні, як і в інших країнах, організація позашкільної освіти здійснюється за різними напрямками: художньо-естетичним, науково-технічним, еколого-натуралістичним та ін., всього – 11 напрямків.

У Польщі основними формами і напрямками роботи закладів позашкільного виховання є художній, технічний, науковий, спортивний і меншою мірою, інші напрямки. В Росії – природо-знавчий, культурологічний, соціально-педагогічний, туристсько-краєзнавчий, фізкультурно-спортивний, художньо-естетичний, еколого-біологічний, військово-патріотичне та громадянське виховання, технічна творчість та ін. У Білорусі – художній, спортивний, технічний, туристсько-краєзнавчий, юнатсько-біологічний та ін. В Словаччині – художній, технічний, спортивний, туристський та ін.

Загалом, для позашкільної освіти в Україні, починаючи з 90-х років минулого століття характерними є такі тенденції: формування багаторівневої системи позашкільної освіти; розширення напрямів позашкільної освіти та мережі позашкільних закладів, створення установ нового типу; модернізація навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах тощо [1].

Узагальнивши тенденції розвитку позашкільної освіти в Україні та в інших країнах, можемо відзначити такі спільні ознаки:

❖ *спільна мета діяльності позашкільних навчальних закладів.*

Екс-голова Європейської асоціації установ вільного часу Рене Кларийс зазначає, що всі установи неформальної освіти європейських країн мають однакову мету діяльності: розвиток компетенцій та навичок [2]. Прикладами «навичок» неформальної освіти є лідерство, спілкування, вивчення мов, активне слухання, планування, робота в команді, емпатія, засвоєння соціальних ролей, вирішення конфліктів, критичне мислення, самосвідомість і усвідомлення оточуючих, дисципліна, відповідальність, емоційний розвиток, сприйнятливність. Перелічені навички знаходять застосування в конкретних поведінкових актах, у ціннісних установках, таких як повага, толерантність, відчуття колективу, відповідальність, автономність, впевненість і самоповага, неагресивна поведінка, відчуття приналежності, широта поглядів. В нормативних документах про позашкільну освіту в Україні зазначено, що метою діяльності позашкільних закладів є творчий розвиток особистості дитини;

❖ *варіативність, гнучкість щодо вибору змісту навчальних програм та форм роботи.*

Слід відзначити, що для європейських країн характерною є різноманітність концепцій, цілей і пріоритетів діяльності, підвищення уваги до установ неформальної освіти як центрів розвитку, виховання дітей та молоді. Проте, як зазначає Рене Кларийс, реалізація власної філософії неформальної освіти різними європейськими країнами жодною мірою не є перешкодою до взаємного навчання один в одного, навпаки, якби все було однакове (програма, зміст, цілі та ін.), то життя неформальної освіти було б нудним [2]. Варіативність у виборі форм роботи, застосування різних програм (експериментальних, авторських, типових і т.д.) також є характерною і для України;

❖ *небезпеки та ризики соціально-економічного характеру.*

У європейських країнах суспільна сфера (освіта, охорона здоров'я, спорт) все більше сприймається через призму ринкових відносин і оцінюється за показниками прибутковості, вигідності інвестування. Прагматичність, зменшення субсидій від держави, нездатність продемонструвати швидкий результат – це ті ризики, які роблять неформальну освіту слабким суб'єктом ринку. Вчені б'ють на сполох через ідею відмови держави від інвестування в дітей. Так, у Нідерландах, внаслідок зниження дотацій від держави, керівники установ почали шукати спонсорів в кондитерській промисловості та фірмі Макдональдс. Це призвело до тенденції виникнення зайвої ваги у дітей і запровадження дорогавартісних програм оздоровлення дітей. В Україні мають місце ризики, пов'язані із недофінансуванням державних позашкільних навчальних закладів з бюджетів місцевих громад, а також непомірних цін на послуги у приватних позашкільних навчальних закладах, що перетворює систему позашкільної освіти для більшості дітей на недоступну сферу;

❖ *ідея виховання особистості, здатної до успішної самореалізації в суспільстві, ефективної міжкультурної взаємодії на основі принципів толерантності та взаєморозуміння.*

Україна, через 25 років Незалежності відчула на собі подих війни, тому означені проблеми у спільному інтеграційному просторі є надзвичайно актуальними;

❖ *звернення більшої уваги на всебічний розвиток дітей з особливими потребами.*

В Україні зазначені проблеми реалізуються через інклюзивну освіту, реабілітаційні центри, волонтерські рухи.

На сьогодні позашкільна освіта є невід'ємною складовою системи безперервної освіти, соціальним інститутом виховання моральної, культурної особистості, свідомого громадянина. Ст. 38 Закону України «Про позашкільну освіту» визначає позашкільну освіту та виховання як частину структури освіти, що спрямовуються на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні; наголошує на забезпеченні державою умов для здобуття учнями та молоддю позашкільної освіти. Ст. 39 присвячена переліку позашкільних навчальних закладів і основних умов їхньої діяльності [3].

Новий етап розвитку та модернізації позашкільної освіти України розпочався із прийняттям закону прямої дії – *Закону України «Про позашкільну освіту»* (2000), що визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади. Статтею 1 Закону визначено найбільш важливу термінологію, зокрема категорії: «система позашкільної освіти», «позашкільна освіта», «позашкільний навчальний заклад», «філії позашкільного навчального закладу», «освітня діяльність позашкільного навчального закладу, тощо.

Положення про позашкільний навчальний заклад (2001, зі змінами відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 769 від 27.08.2010 р.) подає перелік типів позашкільних навчальних закладів, організаційно-правові засади їхньої діяльності, нормативні засади фінансово-господарської діяльності та матеріально-технічної бази, міжнародного співробітництва позашкільних навчальних закладів тощо.

Розвиткові системи позашкільної освіти, зокрема позашкільних навчальних закладів, сприяє реалізація відповідних державних програм. Виконання постанови Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р. № 378 «*Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки*» протягом 2002–2008 рр. було спрямоване на забезпечення вільного інтелектуального, духовного розвитку дітей у позашкільних навчальних закладах, доступності позашкільної освіти, гарантування громадянам права на її здобуття. Реалізація програми сприяла підтримці діяльності позашкільних навчальних закладів як на державному, так і на місцевому рівнях, що забезпечувалося здійсненням контролю МОН України за виконанням Програми розвитку позашкільних навчальних закладів і регіональних програм. Відповідно внесено до плану роботи колегії Міністерства освіти і науки розгляд питання про виконання програми; вжито заходів щодо збереження мережі позашкільних навчальних закладів.

Отже, можемо констатувати, що система позашкільної освіти України – соціально значуща складова неперервної освіти, соціально-виховний інститут, що розвивається в руслі світових та національних освітніх тенденцій, а позашкільні навчальні заклади – це інститути освіти, виховання, розвитку, соціалізації вихованців, які сприяють становленню особистості, здатної до самореалізації в сучасному суспільстві.

Необхідно відзначити, що розвиток позашкільної освіти відбувається в складних соціально-економічних умовах, за яких пріоритетним завданням є збереження цієї унікальної освітньої системи, недопущення скорочення мережі позашкільних навчальних закладів, їх перепрофілювання та реорганізації. Потребує вирішення кадрове питання, пов'язане із недостатнім рівнем соціального захисту працівників цієї сфери, низьким соціальним статусом педагога-позашкільника в українському суспільстві тощо. Разом з тим, в умовах розвитку нашої країни підвищується актуальність виховання дітей та молоді, формування свідомої соціальної позиції та ціннісних орієнтацій засобами позашкільної освіти.

Аналіз зарубіжного досвіду та його інтерполяція на вітчизняну практику, дає підстави визначити перспективні напрями діяльності закладів позашкільної освіти з формування творчо спрямованої особистості дитини, як от:

– вбачати місце позашкільної освіти серед інших складових системи освіти у цілісному освітньому просторі: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійна освіта, вища освіта тощо;

– відстоювати розвиток позашкільної освіти як державного інституту, котрий вирішує завдання соціальної політики щодо потреб *дітей* (виховання свідомої, культурної, здорової творчої особистості, здатної до самореалізації в суспільстві на основі загальнолюдських і національних цінностей), *батьків* (безпечна, змістовна зайнятість дітей у вільний час, їх навчання, виховання, творчий розвиток, соціалізація, допомога у підготовці дітей до самостійного відповідального життя), *держави* (найефективніша інвестиція у майбутнє);

– збереження та розвиток мережі державних позашкільних навчальних закладів (створення відповідних соціально-економічних умов, розширення закладів позашкільної освіти в сільській місцевості);

– залучення обдарованих дітей з дисфункційних та дистантних сімей, соціальних сиріт (дітей заробітчан);

– забезпечення державних гарантій доступності та рівних можливостей здобуття позашкільної освіти різними соціальними категоріями населення;

– удосконалення змісту, організаційних форм, методів і технологій позашкільної освіти на основі сучасних досягнень психолого-педагогічної науки та практики, соціально-культурного замовлення;

– профілактика негативних проявів у дитячому та молодіжному середовищах;

– розвиток творчих здібностей у дітей з особливими потребами.

Компаративний аналіз формування творчо спрямованої особистості дитини виявив відмінності концепцій і соціально-економічних умов розвитку національних систем неформальної освіти. Серед них: традиції інтегрованості (дезінтеграції) закладів неформальної освіти із загальноосвітніми системами елементарної освіти; орієнтація на дитячу національну субкультуру; відмінності державного (муніципального) управління закладами неформальної освіти (централізована або децентралізована модель), наявність / відсутність комплексного підходу до позашкільної освіти дітей дошкільного віку.

Отже, порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду позашкільної освіти дає підстави стверджувати, що позашкільна освіта в Україні акумулює кращі традиції світового досвіду і розвивається згідно зі світовими тенденціями. Стратегічною метою модернізації системи позашкільної освіти є створення умов і механізмів стабільного розвитку на основі збереження національних традицій і мережі закладів, забезпечення сучасної якості, доступності в оволодінні позашкільною освітою різними категоріями дітей.

Список використаних джерел:

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні [Текст]: Монографія / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
2. Досуг енд неформальное образование / Ред.-сост. Рене Кларийс. – Прага, 2008. – 407 с.
3. Про позашкільну освіту: Закон України: вводитьсь в дію Постановою ВР № 1841-III від 22.06.2000. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua-laws/show/1841-14>.

References:

1. Bykovska O. V. Teoretyko-metodychni osnovy pozashkilnoyi osvityv Ukraini [Tekst]: Monografiya / O. V. Bykovska. – K.: IVCz ALKON, 2006. – 356 s.
2. Dosug end neformalnoe obrazovanye / Red.-sost. Rene Klaryjs. – Praga, 2008. – 407 s.
3. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy: vvodyt`sya v diyu Postanovoyu VR № 1841-III vid 22.06.2000. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua-laws/show/1841-14>.